

دفتر نشر و مکتوب‌های مجلس شورای اسلامی
موسسه پژوهش‌های قرآنی و حدیثی

بررسی و تحلیل تسلی‌های قرآن بر مصائب مؤمنان

ملیحه بهرام‌فر^۱

تاریخ دریافت ۹۶/۱۰/۲۷

تاریخ پذیرش ۹۷/۱۲/۱۵

صص ۱۳۷-۱۰۷

چکیده

در رویکرد دینی، مبتلا شدن انسان به انواع ابتلائات عینی و ذهنی که لازمه زندگی مادی و میدانی برای بروز انتخاب مختارانه انسان در دایره تکالیف است؛ می‌تواند برای انسان مصیبت ایجاد کرده و او را در راه نیل به سعادت دچار چالش نماید. با وجود ارتباط مستقیم بین سطوح معرفتی و مصیبت‌انگاری حوادث، انسان در هر شأنی از شئون اعتقادی، به هنگام مواجهه با مصائب نیازمند تسکین دهنده درونی و بیرونی است؛ چرا که به این ترتیب ضمن کسب آرامش نه تنها در برون رفت از مشکلات در مدار واقع بینی قرار می‌گیرد بلکه تسلی مبتنی بر پشتوانه‌های معرفتی، طی کردن مسیر تکامل همراه با نشاط را برای انسان بیش از پیش فراهم می‌کند. بر این اساس و با توجه به نقش و اهمیت تسلی انسان به خود در هنگام بروز مصائب و در گام بعدی در آرامش‌بخشی و همراهی افراد با یکدیگر و اثرات و پیامدهایی که این همدلی می‌تواند در کوتاه مدت و دراز مدت بر افراد مختلف خانواده و جامعه داشته باشد.

^۱ کارشناسی ارشد تفسیر، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

دوفصلنامه پژوهش‌های فلسفی و فقهی در آموزه‌های قرآن و حدیث

در این تحقیق سعی شده است که با جستجو در آیات و روایات به بررسی عواملی که سبب ایجاد مصیبت و مصیبت‌انگاری گشته و مبانی تسلی حقیقی و چگونگی عمق‌بخشی به این مفهوم ارزشی پرداخته شود. نتیجه این جستجو و تحقیق، از سویی نشان‌دهنده توجه آموزه‌های اسلامی بر تسلیت‌دادن و تسلیت‌یافتن همراه با بیان راهکارهای آن است که پیامدهای آن نظیر همراهی و انسجام افراد با یکدیگر در جامعه اسلامی را بدنال می‌آورد و از سویی دیگر این مطلب مهم را خاطر نشان می‌سازد که همدردی و تسلی واقعی فقط در سایه ایمان به خدا و اعتقاد به روز جزا و تخلق به صفات پسندیده اخلاقی پدید می‌آید و مؤثر و ماندگار می‌گردد.

کلمات کلیدی: قرآن و حدیث، زندگی مؤمنانه، مصیبت، تسلیت.

مقدمه

هدف از خلقت و چرایی زیستن همراه با رنج و زحمت برای انسان از مهمترین سؤالاتی است که می‌تواند ذهن انسان هدفمند را به خود مشغول سازد. مصیبت یکی از عینی‌ترین و ملموس‌ترین حقایق زندگی هر انسانی است که برآیند جریان اراده الهی در هستی به شکل قضا و قدر به اضافه مجموعه گزاره‌های دینی حاکی از علم، حکمت و رحمت خداوند و اختیار انسان و محدودیت‌های عالم ماده پدید آورنده آن است. نوع ظرفیت، تکامل و هدایت انسان که از جنس تکلیف و تشریح است نه تکوین و غریزه. اقتضای آن را دارد که دستخوش تغییر و تحول شده و با اختیار گام برداشته، بر اثر پاره‌ای از دگرگونی‌ها کامل‌تر شده تا به کمال شایسته خود برسد. در این میان قطعاً زوایا و پیچیدگی‌های زندگی مومنانه با توجه به سطح و مرتبه رشد یافتگی و نوع مواجهه با اندوه و تأثیر ناشی از آن متفاوت و سبک تسلیت بر آن‌ها مختلف می‌باشد. علامه

دوفصلنامه پژوهش‌های فلسفی و فقهی در آموزه‌های قرآن و حدیث

جوادی آملی در تشریح سطح مصیبت‌زدگی می‌گوید «البته نامگذاری مصیبت و تلخی صبر و سایر عناوین مطروح در این مبحث برای مبتدیان فن اخلاق است؛ و گرنه برای سالکان واصل که امانت بودن همه چیز مشهود آنان است؛ زوال هیچ چیزی مصیبت مصطلح نیست تا صبری را در پی داشته و اجری را مستلزم شود» (جوادی آملی، عبدالله، تسنیم، قم: مرکز نشر اسراء ج ۷، ص ۶۷۵، ۱۳۷۸) با این وجود، در شکل کلی افراد جامعه اسلامی در هر سطح و طبقه‌ای مبتلا به تأثیر تراحمات مختلف بوده و نیاز به تسکین دهنده‌ای مطمئن و با دوام دارند موضوع پژوهشی تسلیت بر مصیبت مؤمنان، بدنبال آنست تا به سوالاتی از جمله، در زندگی مؤمنانه چگونه می‌توان بر مصیبت تسلی یافت؟ و نسبت ظهور و بروز تسلی خداوند با عمل انسان چگونه است؟ و همچنین قرآن کریم در هنگام بروز مصائب چگونه به مؤمنان تسلی داده‌است؟ می‌باشد. این تحقیق براساس روایت نبوی که "هر چیزی که سبب آزار مؤمن شود مصیبت است"،^۲ مصیبت را در شکل عام آن، مورد بررسی قرار می‌دهد. و به تبع آن تسلیت نیز به شکل گسترده مورد بحث قرار می‌گیرد.

بیان مسأله

در دنیای امروز علاوه بر بلاهای طبیعی و حوادث ناگوار، انسانها با انواع مختلف و متعددی از ناکامی‌های فردی و جمعی در حوزه‌های مختلف و مبتلا به انواع تألمات روحی و تراحمات فکری می‌گردند به گونه‌ای که فشار ناشی از این مصیبت‌ها معمولاً به کاهش سرزندگی، ضعف تصمیم‌گیری، شکست اراده و امثال اینها می‌انجامد. بدیهی است در چنین شرایطی افراد، نیازمند امدادی بیرونی یا توانی درونی برای مقاومت در برابر فشارهای پیش گفته و جبران آثار آنها هستند تا تسکین و تسلی یابند و بتوانند به شرایط عادی برگردند. این موضوع به طور خاص در مورد کسانی که زندگی مؤمنانه و مبتنی بر ایمان و عمل اسلامی را برگزیده‌اند ظهور بیشتری دارد. حال

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
موسسه پژوهشی و فرهنگی مجلس شورای اسلامی

چنین انسانی، باید مسلح به ابزار پیشگیری و یا در صورت مبتلا شدن مجهز به مهارت‌های سازگاری باشد تا سختی‌ها، از تألمات حداقلی تا مصائب حداکثری، او را دچار افسردگی نکند و از مسیر مطلوب فطری باز ندارد. همین موضوع می‌طلبد براساس منابع دینی و سنت معصومین علیهم‌السلام پژوهشی پیرامون آن صورت گیرد تا هم از لحاظ نظری به تصحیح و تقویت اعتقاد دینی کمک کند و هم در عمل به تحقق سبک زندگی ایمانی و اسلامی یاری رساند.

مفهوم شناسی

"مصیبه" واژه‌ای است عربی از ریشه "صوب" که به صورت مفرد و اسم فاعل از ثلاثی مجرد باب افعال در قرآن به کار برده می‌شود. "درباره معنای ریشه لغوی مصیبه میان صاحبان فرهنگ لغت تا حدود زیادی اتفاق نظر وجود دارد." **الصَّوْبُ** را به معنای ریختن، فرود آمدن باران (جوهری فارابی، اسماعیل بن حماد، الصحاح، بیروت، ۱۳۷۶ج ۱، ص ۱۶۴- لسان العرب، ج ۱۰، ص ۵۳۴)، حقیقت و درستی، در مجموع مصیبه را هر امر مکروهی که از روزگار به انسان برسد و بر او نازل گردد دانسته اند (ابن منظور، ج ۱، ص ۵۳۶)

واژه "تسلی" لغتی عربی است که ریشه آن "سلو" است. و هنگامی که می‌گویند کسی در سلوت زندگی می‌کند یعنی اندوه و ناراحتی در زندگی نخواهد داشت. (مقایس الغه، پیشین، ج ۳، ص ۹۱) هر چند لغت تسلی به معنای بر طرف شدن غم و اندوه (حسینی زبیدی، محمد مرتضی، پیشین، ج ۲، ص ۱۵۳) در قرآن بکار نرفته است اما واژه "السلوی" را که جناب مکارم در اصل به معنی آرامش و تسلی دانسته اند. از همان ریشه بوده و منظور از آن در قرآن کریم هر چیزی است که اضطراب و آشفتگی و نگرانی را به حالت پایداری و سکونت و آرامش نفس تبدیل کند، خواه در مادیات باشد و خواه در معنویات.

فرایند مصیبت

مصیبتی که به انسان می‌رسد، خواه ابتلاء وی به نتایج عملش باشد یا اینکه امتحان الهی برای شناخته شدن یا ارتقاء درجه او باشد؛ در هر صورت به اذن خدا صورت می‌گیرد. (تغابن/۱۱)

علامه طباطبایی با طرح دو موضوع به اثبات این امر می‌پردازد. ایشان مسئله اذن را هم نسبت به عقلا مطرح کرده است (۶۴/نساء) و هم نسبت به غیر عقلا؛ (اعراف/آیه ۵۸) با توجه به این امر اذن در این آیه را تکوینی دانسته و آن عبارت است از بکار انداختن اسباب یا به عبارت دیگر برداشتن موانعی که سر راه سببی از اسباب است. نکته دیگر این که به دلیل اینکه اذن الهی همه مؤثرها را فرا گرفته است، مصائب نیز تکویناً به اذن خدای تعالی صورت می‌گیرد. (طباطبایی، محمدحسین، پیشین، ج ۱۹، ص ۵۱۱)

نسبی بودن مصائب

یقیناً نمی‌توان برای نگرش و رفتار همه انسان‌ها در مواجهه با مصیبت و بلا رتبه و سطح یکسانی قائل شد؛ بلا به رسم مادی بودن عالم، به شکل جریانی در گذشته، حال و آینده استمرار دارد. تنها چیزی که باعث تفاوت در جریان بلا می‌شود؛ عنوان و اثر این بلاها با اختلاف دیدگاه‌ها و موقعیت‌ها است. با دقت در کلام الهی و روایات مرتبط، افراد در مواجهه با مصائب به سه گروه تقسیم می‌شوند. مواجهه با محنت‌ها در دسته اول - انبیا و مخلصین - جز فعلیت یافتن فضائل نهفته در نفسشان اثری ندارد. ناگواری‌ها در عین داشتن کراهت طبع برای این نوع از افراد سبب برخورداری آنها و دیگران از این فضایل به فعلیت در آمده، شده و باعث ترفیع درجه آنان می‌شود. (۱۵۷/بقره) دسته دوم کسانی هستند که ایمان و فسق در درونشان قرار نگرفته و در مواجهه با وقایع ناخوشایند، ذاتشان را بروز می‌دهند؛ از این منظر ابتلائات برای اینان در حکم امتحان و

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
در آموخته‌ها و آوازه‌ها

آزمایش الهی است. (۳/انسان) نگرش و جهان بینی گروه سوم نیز، مبتنی بر مادیات جریان یافته و در زندگیشان جز بر هوای نفس تکیه و اعتماد ندارند؛ بدون شک، مصائب برای این طائفه جنبه عذاب دارد، و خدای تعالی می‌خواهد با فرستادن بلاها نسل این طائفه را بر اندازد. (۱۱/انبیاء).

سبب مصائب

در چرائی رسیدن بلاها به انسان علل متفاوتی می‌تواند نقش آفرینی کند. ناگواری‌ها را بر اساس اینکه محصول چه نوع عللی است؛ می‌توان تقسیم بندی کرد.

الف) مصائبی که عمل انسان در آن دخالت نداشته و به مشیت الهی به انسان می‌رسد تا او مورد امتحان واقع شده و رفعت مقام بیابد. (۲۲/حدید) بسیاری از انبیاء و صلحاء گرفتار اینگونه مصائب می‌شوند. ب) مصائبی که در نتیجه عمل انسان به او می‌رسد و آن ناشی از دو نوع رفتار است. مصائبی که نتیجه عمل سوء و ناشایست انسان است. (۳۰/شوری) نوع دیگری از مصائب، نتیجه عمل صالح و شایسته انسان است. تفاوتی که در این دو نوع از بلاها وجود دارد این است که در نوع دوم این خود انسان است که خود را به بلا نزدیک می‌کند. علامه در تفسیر آیات ۱۵۳ تا ۱۵۷ بقره این نوع بلا را بلائی می‌دانند که بندگان به جرم پیروی از دین توحید و اجابت دعوت حق بدان مبتلا گشته اند. (طباطبایی، محمد حسین، پیشین، ج ۱، ص ۵۱۷) از مصائب دیگری که دامنگیر انسان می‌شود؛ اثر و نتیجه عملکرد نیاکان و یا عموم جامعه است که به عنوان مثال بوسیله آیه ۹/نساء و ۴۱/روم به این امر تصریح شده است.

مصیبت و تسلیت از منظر اندیشمندان مسلمان و غیر مسلمان

از آنجا که وجود مصیبت در زندگی انسان، غیرقابل انکار و اثرات و عوارض آن بر آدمیان واضح و آشکار است، از دیر باز مورد توجه اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان قرار دارد. متفکران

دفتر مطالعات پژوهشی و فرهنگی در آسوزده لاوان سنه

غیر مسلمان و بویژه محققان مادی‌گرا بر اساس رویکرد تجربه‌گرایی و روانشناختی خود، دیدگاهی منفی به پدیده مصیبت داشته بر همین اساس راه‌هایی را نشان می‌دهند که افراد را در مواجهه با مصیبت به تحمل و نهایتاً فراموشی برسانند. البته در چند دهه اخیر گروه جدیدی از روانشناسان غربی نظیر سلیگمن و دیگران شکل گرفته‌اند که رویکردی مثبت‌اندیش به ناملایمات زندگی دارند و در نتیجه سعی می‌کنند با توجه کردن و توجه دادن به آثار سازنده سختی‌ها روش‌هایی برای تحمل سختی‌ها و حتی استقبال از آنها توصیه کنند و با تغییر نگاه، آنها را فرصتی برای حس منفعت‌طلبی انسان‌شناسی خودمحور غربی قلمداد می‌کنند.

در سوی دیگر، رویکرد متفکران مسلمان به موضوع مصیبت و تسلیت کاملاً متأثر از ادبیات قرآنی و روایی بوده و کارکرد آن در جهت رشد و تربیت معنوی انسان است. شهید مطهری درد جدایی از حق و آرزو و اشتیاق تقرب به ذات او و حرکت به سوی پروردگار را مهمترین مصیبت برای نوع بشر می‌داند. (رک «مطهری، مرتضی، قم، انتشارات صدرا، انسان کامل، ص ۷۹، ۱۳۶۷) علامه طباطبایی در ذیل آیه ۱۵۶ بقره می‌نویسد کسی که باور دارد مالک هیچ چیز نیست، دیگر نه از ورود مصیبت متأثر میشود و نه از فقدان مایملکش اندوهناک می‌گردد. علامه صبری را که مبتنی بر ایمان به "انا لله" و بازگشتی چونان "الیه راجعون" باشد را بهترین صبر تحقق یافته می‌داند که ریشه هر نوع جزع و فرعی را به هنگام مصیبت در دل می‌سوزاند. (رک «طباطبایی، محمد حسین، پیشین، ج ۱، ص ۵۳۳) علامه جوادی آملی در تفسیر آیه "۱۵۶ بقره" می‌فرماید: سرّ تسلیت بودن رجوع به خداوند حکیم عادل این است که اگر رخداد ناگوار مطابق عدل بود؛ انسان صابر جزای خود را خواهد یافت، و اگر ظلم بود خدای سبحان انتقام آن را خواهد گرفت. (جوادی آملی، عبدالله، پیشین، ج ۷، ص ۶۷۹) در مجموع می‌توان گفت نظرات اندیشمندان مسلمان خصوصاً

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
دولت‌خانه تهران

عالمان شیعه در موضوع مصیبت و تسلیت برگرفته از جهان بینی توحیدی بوده و بیشتر جنبه تبیین، تحلیل و تعلیل آموزه‌های قرآن کریم و مکتب اهل بیت را دارد.

خاستگاه مصیبت در زندگی انسان

وقوع عامل مصیبت، به تنهایی برای پدید آمدن آثار و عوارض مصیبت کافی نیست؛ بلکه نیازمند وجود صفاتی در انسان و ویژگیهایی در فضای زندگی اوست که می‌توان آنها را خاستگاه و رویشگاه مصیبت نامید. در این بخش به اجمال به آنها پرداخته می‌شود.

مورد تکلیف بودن انسان و تطابق تکالیف با توان مکلف

واضح است، در برخی موارد، احکام تکلیفی برای شخص مکلف نوعی محدودیت یا سختی به همراه داشته که منجر می‌شود، تا با ابهام ذهنی یا اکراه عملی به آن عمل کند و حتی گاهی با نتایج و پیامدهای رنج آور یا نامطلوب این عمل به تکلیف، مواجه شود و خود را مصیبت زده بداند؛ اما باید دانست بدون تردید میان تکالیف الهی و توانایی‌های انسان تطابق وجود دارد. به تصریح قرآن کریم تکالیفی که موضوع امتحانات بوده متناسب با ظرفیت‌ها و ویژگی‌های افراد است. چرا که خداوند هیچ کسی را بیش از وسعش تکلیف نمی‌کند (۲۸۶/بقره). وسع را به معنای توان و کنایه از ظرفیت نفس خوانده‌اند و تعبیر "وسع نفس" را شامل هر گونه توان نفسانی، از قدرت دریافت و اراده و اختیار و اعمال دانسته‌اند و هر چه در طریق کمال، این میدانها وسیعتر و توان اندیشه و اراده بیشتر گردد تکلیف و مسئولیت افزایش می‌یابد. (طالقانی، محمود، تفسیر پرتوی از قرآن، تهران: شرکت سهامی انتشار، ج ۲ ص / ۲۷۸ ، ۱۳۶۲) در واقع مشخص می‌گردد که اراده خداوند در مکلف قراردادن انسان، پدیدآور میدانی است که حضور در آن مستلزم مواجهه با دشواری‌های

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
در آموخته‌ها و آوازه‌ها

عمل به تکلیف است؛ که در شرایط واقع گرایانه، انسان می‌تواند آن را پذیرش و حتی از آن استقبال نماید.

خصوصیات و ضعف‌های ذاتی انسان

در حرکت انسان به سوی اهداف متعالی، شناسایی و جبران نقاط ضعف از مهمترین وظایفی است که هر رونده‌ای در مسیر تکامل، به دقت در آن نیاز دارد. آیات فراوانی در قرآن به بیان اوصاف و خصایص انسان می‌پردازد. در برخی، مورد ستایش قرار گرفته و در برخی از او نکوهش شده‌است. اوصاف ستایش شده مبتنی بر فطرت گرایی و منشأ ویژگی‌های نکوهش شده طبیعت گرایی انسان است. (۳۷/انبیاء) (معارج/۱۹) سهل انگاری درباره اوصاف منفی بستری مناسب برای انحراف بینش‌ها و گرایش‌ها و به تبع آن انحراف رفتارها را به وجود می‌آورد. (جوادی آملی، عبدالله، تفسیر انسان به انسان، قم: انتشارات اسراء، ص/۲۳۸، ۱۳۹۲) لذا طبیعت ضعیف افراد می‌تواند دست مایه وسوسه‌های شیطان قرار گرفته و او با کربیه نشان دادن شرایط ناگوار، تخیل انسان را به بازی گرفته و خشم، غضب، ترس و اندوه را در آدمی به فوران در بیاورد و مصیبت‌های کوچک را در نظر او بزرگ جلوه دهد. امیر المؤمنین علیه السلام شاید با توجه به همین نکته می‌فرماید: کسی که مصیبت‌های کوچک را بزرگ شمارد خدا او را به مصیبت‌های بزرگ مبتلا خواهد کرد. (شریف الرضی محمدبن حسین، نهج البلاغه، حکمت/۴۴۸ ترجمه محمد دشتی، قم: ۱۳۷۹)

تأثیر وسوسه و مکر شیاطین

شیطان به عنوان جزیی از نظام خلقت و به عنوان دشمن قسم خورده انسان معرفی شده است. (۸۲/ص) علامه جوادی در کتاب تفسیر انسان به انسان، با اشاره به ایفای نقش خصمانه شیطان فرایند فریبکاری او را از طریق ایجاد انحراف در ساختار علم، میل و عمل انسان دانسته و

دوفصلنامه پژوهش‌های فلسفی و فقهی در آسوده‌آوان سنت

به نوع تفاوت مبارزه شیطان با دیگر دشمنان پرداخته و می‌فرماید: شیطان نظیر دشمنان دیگر نیست که از انسان جان یا خاک بستاند، بلکه او می‌خواهد انسان را زنده و اسیر نگاه دارد و در همه مجاری ادراکی و تحریکی پیرو خود کند تا عمری دراز در گناه به سر برد و دیگران را نیز گمراه کند. (جوادی آملی، عبدالله، تفسیر انسان به انسان، ص/۳۷۴)

انسان در بزنگاه مواجهه با مشکلات و مصائب گوناگون، به دلیل ابتلا به نوعی افسردگی و تشویش خاطر، می‌تواند طعمه مناسبی برای فریب کاری شیطان باشد. مؤلف تفسیر انسان به انسان، از جمله مهمترین فعالیت‌های دشمن قسم خورده انسان را مغالطه بینشی یا منطقی در حوزه اندیشه انسان می‌داند. (جوادی آملی، عبدالله، پیشین، ص/۳۴۸) از جمله مغالطه‌های شیطان بزرگنمایی مشکلات کوچک است، ابلیس در مسیر منحرف کردن انسان گاه شرایط را طوری در نظر انسان جلوه می‌دهد که از کاه، کوه ساخته و گرفتاری را با بزرگنمایی به انسان نمایش می‌دهد و در مواردی با تمام قوا چنان گستره عواطف و رفتار انسانی او را علاوه بر حوزه اندیشه، دچار تخیل می‌کند که او را مطمئن می‌سازد که گرفتار تعب و رنجی خواهد شد تا آدمی را محزون کرده و در جهت اهداف شوم خود راه را بر وی بندد. (۱۰/مجادله) از این روست که هرگاه آدمی بتواند این خواسته‌ها و امیال را که توسط شیطان به دایره ذهن او هجوم می‌آورند؛ قبل از اینکه منجر به عمل شوند تزکیه و تصفیه نماید به صراط مستقیم که رستگاری و سعادت ابدی است راه می‌یابد.

جایگاه مصیبت در تکامل انسان (تلازم بندگی انسان و آزمایش شدن)

از منظر قرآن، سنت‌هایی تخلف ناپذیر، بر حیات انسان‌ها حکومت می‌کند که یکی از این سنت‌ها، سنت امتحان و آزمایش است. کشش‌های متضادی که در درون آدمی وجود دارد، همواره او را در معرض آزمایش قرار می‌دهد. او باید بر سر انتخابی نشأت گرفته از سر میل و خودخواهی آنچه

دوفصلنامه پژوهش‌های علمی در آسوزه‌خانه‌ها و مراکز علمی

خود می‌خواهد و یا انتخاب آنچه خدا می‌خواهد قرار گرفته و خیر را بر گزینند تا گوهر وجودی خویش را به اثبات برساند. (ملک/۲) ابتلائات با به فعلیت رساندن نیروهای بالقوه، استعدادهای نهفته انسان را بیدار و او را از شک علمی و تردید عملی باز می‌دارد. انسان در پرتو آزمون الهی، نسبت به وضعیت خود آگاهی پیدا کرده و با دقت و مراقبت در اعمال و نیات به میدان جهاد اکبر راه می‌یابد؛ آن‌گاه با استقامت در صراط مستقیم متنعم به پاداش الهی می‌گردد. (بقره/۱۲۴) از طرفی دیگر خداوند فقط انسان مخلص را به قرب خویش می‌پذیرد، از این رو کسی که خواهان تقرب است باید با امتحان صحنه قلبش خالص شود تا خداوند او را بپذیرد.

تلازم امتحان انسان و مصیبت

بلاها هر چند به ظاهر سختی و محنت هستند؛ ولی آثار و فوایدی دارند که آن‌ها را در ردیف برترین موهبت‌های الهی قرار می‌دهد. امام صادق علیه السلام در این زمینه می‌فرماید: "مصیبت‌ها، هدایایی از جانب خداست. (کلینی محمد بن یعقوب، پیشین، ج ۲، ص ۲۶۰) این سخن از چند وجه قابل بررسی است.

اولاً: خداوند کریم ضمن اینکه رحمت بر بندگان را، بر خودش واجب نموده است؛ (انعام/۵۴) هدف اصلی خلقت را عبودیت و در انتها، رسیدن به "وجه الله" قرارداده است. (ذاریات/۵۶) با توجه به دو مقدمه فوق، بر خداوند است، از هر نوع زمینه‌سازی برای برگشت بندگان به سوی خویش دریغ نفرماید. که یکی از این مقدمات قرار گرفتن انسان در بوته گرفتاری‌ها است تا انسان تسلیم حق گشته، مسیر خود را به سوی خدا سوق دهد.

ثانیاً: ظرفیت‌ها و توانایی‌های بالقوه انسان در بوته امتحان، تنها در محدودیت‌ها و شرایط سخت می‌تواند ظهور یافته و به فعلیت برسد. شهید مطهری نیز سختی‌ها و گرفتاری‌ها را مقدمه پیشرفت

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
دولت‌خانه، تهران، آذرماه ۱۳۸۹

در همه موجودات زنده بالاخص انسان می‌داند ایشان گرفتاری‌ها و بلاها را سبب تحریک و نیرومندی انسان و فقدان محنت و رنج را در زندگی، سبب تباهی انسان بیان می‌کند. (مطهری مرتضی، مجموعه آثار، انتشارات صدرا، ج ۱ ص ۱۷۶، ۱۳۸۹)

ثالثاً: انسان‌های غیر معصوم در دنیا به گناهان و لغزش‌هایی دچار می‌شوند که عقوبت الهی در آخرت را به همراه دارد. خداوند بسیاری از این لغزش‌ها را در دنیا عفو (شوری/۳۰) و بسیاری را نیز در همین جهان مادی بوسیله بلاها و شداید با مؤمنین، تسویه می‌کند. (محدث نوری، مستدرک الوسائل، قم، موسسه آل‌البیت، ۱۴۰۸ ه. ق، ج ۲، ص ۵۳).

رابعاً: آدمی به دلیل برخورداری از نعمت‌ها خود را دارای مقامی ارزشمند در پیشگاه الهی تصور می‌کند، از این رو دچار غفلت می‌گردد (اعراف/۱۷۹) گرفتار شدن انسان به انواع تألمات باعث می‌شود انسان بر فقر ذاتی خویش مطلع شود و دست نیاز به سوی قادر بی نیاز بلند کند.

پیچیده بودن دنیا در بلاها

شناخت دنیا با تمامی ابعاد آن، در سایه ایمان به خدا به انسان کمک می‌کند حیات طیب را از غیر آن بشناسد و ماهیت حیات دنیا را ناپاک و پیچیده شده در بلا دانسته و آن را غیر قابل تفکیک از زندگی مادی انسان بداند. یکی از علماء مضمونی را در وصف ویژگی‌های دنیا به این ترتیب بیان می‌دارد: "دنيا سرشتی بی‌صفا دارد، ولی تو از آن انتظار خلوص و صفا داری؛ کسی که از روزگار انتظاری غیر از این داشته باشد مانند کسی است که در آتش به دنبال آب می‌گردد؛ اگر به دنبال چنین امر محالی باشی بدان که خانه‌ات را بر کناره پرتگاهی هولناک بنا کرده‌ای." (عاملی، زین‌الدین احمد، پیشین، ص ۲۷) قرآن کریم به طور مکرر انسان را نسبت به ماهیت دنیا هشدار داده است. (۱۸۵/آل عمران) علامه طباطبائی "غرور" به کار رفته در این آیه را به معنای این دانسته،

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
موسسه پژوهشی و فرهنگی مجلس شورای اسلامی

که کسی آدمی را به شری وادار کند که به صورت خیر باشد. (طباطبایی، محمد حسین، پیشین، ج ۱۶، ص ۴۲۸) با پذیرش پیچیده بودن سختی و راحتی در دنیا ابتلائات بر انسان آسان و شیرین خواهد شد.

مصیبت پنداری، محصول جزئی نگری در عالم دنیا

عامل اصلی شبهات و انگاره‌های غلط انسان نسبت به رویدادهای دنیوی حاصل قیاس و نگرش محدود و جزء انگارانه، او به نظام هستی است. یکی از موضوعاتی که می‌تواند سبب جزئی نگری و به تبع آن، خطا در نگرش انسان شود؛ بی توجهی به اصل "خوب و بد نسبی" است. هر رخداد اتفاقی در هستی، به سبب واقع شدن در چهار چوب ربوبیت الهی، در برگیرنده خیری است که در نظام کلی آفرینش معنا پیدا می‌کند. اما انسان به دلیل دید محدود و محدودیت در علم، نمی‌تواند غایت امور را مشاهده و درک کند؛ لذا دچار مصیبت انگاری می‌شود.

دومین موضوعی که می‌تواند سبب جزئی نگری شود؛ بی توجهی به نوع آفرینش خدا است. خداوند هرگز شر و بدی نیافریده است؛ در واقع شر نسبت به مورد خودش شر بوده و در کلیت نظام آفرینش خیر است؛ موقعیتی که هیچ خیری نمی‌تواند جای آن را بگیرد.

در نظر نگرفتن تفاوت در قابلیت‌ها و ظرفیت‌های انسانی که به اراده و مشیت الهی محقق شده است، نیز سبب رویکرد جزء نگری می‌شود. در تفسیر قمی ذیل آیه (شوری/۲۷) از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: اگر خدا رزق را برای همگان، بسط می‌داد مردم طغیان کرده بغی و ستم می‌کردند، ... خدا چون با خیر و بصیر است هر چه بخواهد به اندازه نازل می‌کند، آن مقداری که می‌داند صلاح به حال ایشان، و دین و دنیای آنها است (قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، قم: نشر دارالکتاب، ج ۲، ص ۲۷۶، ۱۳۶۳)

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
در آموخته‌ها و آوان سبک

لازمه جهان مادی علاوه بر محدودیت، محرومیت از بعضی منافع است به عنوان مثال: آتش علی رغم همه فوایدی که بر آن مترتب است؛ اقتضای سوزاندن دارد. نمی‌توان انتظار داشت آتش در مواقع ضرر اثر سوزندگی خود را از دست بدهد و موجب رنج و اندوه نشود.

جزیی نگری به معنای در نظر نگرفتن نسبت بین دنیا و آخرت نیز می‌تواند موجبات مصیبت انگاری حوادث شود. اگر وضعیت افراد، در آخرت را در نظر بگیریم به راحتی حکم می‌کنیم؛ بلاهای دنیوی، در مقابل عذاب اخروی مصیبت و بلا محسوب نمی‌شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این زمینه می‌فرمایند: اگر پاداش و نتیجه خیر مصیبت وارد بر خود را می‌دانستی، بدون هیچ شکی در می‌یافتی که سختی و مصیبت، در مقایسه با ثواب عظیمی که خداوند برای اهل تسلیم و صبر آماده نموده است، بسیار کوچک و حقیر است. (بحارالانوار، پیشین، ج ۷۴، ص ۱۶۴)

آرامش حقیقی راهی برای تحمل مصیبت

آدمی در موقعیت‌های گوناگون، برای دست یابی به خوشبختی، متوسل به اسباب مختلفی شده است. شرایط سخت از جمله موقعیت‌هایی است که تأثیر و نگرانی از دست دادن وضعیت مطابق میل تعادل روحی و جسمی را بر هم زده و برخی اوقات انسان به منظور بازگشت به شرایط مطلوب، در عوض روی آوردن به مأمّن واقعی به اسباب و علل غیر واقعی متوسل می‌شود که این پناهندگی جز افزایش اضطراب و آرامش کاذب چیزی به همراه نداشته (یونس/۷) لذا دلش به آسایشی کاذب، تسلی می‌یابد. (نجم/۳۰)

اما قرآن در ترسیم حوزه سعادت و خوشبختی با ذکر مؤلفه‌هایی، سخن از اطمینانی به میان می‌آورد که با بهره مندی انسان از این مؤلفه‌ها امکان رسیدن به آرامش حقیقی نه تنها امکان پذیر بوده بلکه سهل الوصول است. رهاورد این اطمینان تکیه زدن به پروردگاری است که پشتوانه

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
آموزه‌ها و آراء و مقالات

محکم و عمیق معرفتی حاصل از آن سبب کنترل نظام نفس، اندک دیدن مشکل و غلبه انسان بر ناملایمات، می‌شود. چنانچه فرموده اند: اگر بنده تدبیر امور خود و زندگی خود را به مدبر اصلی آن یعنی خداوند متعال واگذار نماید، مصائب و سختی‌های دنیا بر او آسان و حقیر می‌گردد. (امام صادق علیه السلام بحارالانوار، پیشین، ج ۱، ص ۲۲۴)

انواع تسلیت از منظر قرآن کریم

برخی اوقات میدین امتحان که برای دستیابی به موقعیت‌ها، طراحی شده‌است؛ در ذات خود برای انسان ناملایم است. این دغدغه‌های پیش از امتحان و دشواری خود آزمون و شکست احتمالی پس از آن، می‌تواند خاستگاه مصیبت زدگی انسان مورد سنجش باشد. لذا خداوند متعال در مصحف شریفش که از آن به عنوان تسلیتی عظیم یاد شده‌است؛ تسلی‌هایی با صور گوناگون، با توجه به سطح مخاطبین، حالات روحی افراد و نوع مصیبت، بیان کرده است که به شرح آن می‌پردازیم.

شیوه‌های تسلی خداوند به پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله

واضح است مقاطع گوناگون و جریانات متفاوت در حالات روحی پیامبر تأثیرات متفاوتی برجای گذاشته‌اند و دلایل حزن و تأثر آن حضرت متفاوت بوده است. لذا به تناسب وقایع، نوع تسلی خداوند نیز متفاوت و به شیوه‌های گوناگون بوده است.

شیوه اول در مواردی است که حضرت رسول صلی الله علیه و آله به دلیل اینکه پیام الهی را تنها عامل واقعی حیات مردم می‌دانست (۲۴/انفال) لذا از بی توجهی افراد دچار اندوه شده و خداوند پیامبر را بر این بی توجهی تسلیت می‌دهد. (شعراء/۳)

دوفصلنامه پژوهش‌های قرآنی در آموزه‌ها و ادیان سنت

شیوه دوم مربوط به موقعیت‌هایی است که پیامبر با وجود تلاش‌های طاقت فرسا در امر تبلیغ، دچار اندوه و ناراحتی می‌شدند. در این باره نیز خدای متعال قلب رسولش را تشفی داده و بر تأثیر او مرهم می‌گذارد. (هود/۱۲)

سومین نوع به مواردی مربوط است که نبی مکرم صلی الله علیه و آله از نگرانی مستور ماندن و از بین رفتن دین خدا و غلبه کفار بر دینداران محزون می‌شود. و خداوند قلب آن جناب را از تشویش و اضطراب رها می‌سازد؛ (غافر/۷۷) مفسر من وحی القرآن نیز در بیان آیه ۶۴ انفال، سخن خدا در اطمینان بخشی به پیامبر را آورده است. (فضل الله سید محمد حسین، پیشین، ج ۱۰، ص ۴۱۷)

انواع تسلی‌های خدا به پیامبر (تسلی به پیامبر با یادآوری شرایط پیامبران پیشین)

خدای سبحان از رسول گرامی صلی الله علیه و آله صبر و استقامتی برتر از همه پیامبران می‌خواهد، از این رو داستان پیامبران پیشین و مقاومت ایشان در برابر سختی‌ها را به آن حضرت یادآور می‌شود، که نه تنها مردم دعوت پیامبران خدا را اجابت نمی‌کردند، بلکه مقابل آن‌ها می‌ایستادند و آنان را می‌آزرند. (انعام/۳۴)

تسلی به پیامبر با تعلیم شیوه مجادله و پاسخگویی

نوع دیگری از تسلی‌های خدا نسبت به رسول ارجمندش، القای کلام به آن جناب است که به طور معمول با لفظ "قل" ادا می‌شود. (۲۸/ملک) (۲۹/ملک) این آیات در حقیقت نوعی دلداری به پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله و مؤمنان است که تصور نکنند در این مبارزه گسترده حق و باطل، تنها هستند، بلکه خداوند بخشنده مهربان، یار و یاور آنها است.

دفتر علم و پژوهش مجلس شورای اسلامی
در آموزه یادآوران سنت

تسلی به پیامبر با اعلام حمایت همه جانبه

در آیات دیگری از کلام الهی، پروردگار متعال به رسول گرامیش یادآوری کرده، خداوند با همه عظمتش پشتیبان او بوده و تمامی لشکریان خدا به اذنش، یاریگر اویند؛ (روبایهای مکرر، جلوه دادن سپاه اسلام در نظر کافران، نزول فرشتگان، باران به موقع، سفت شدن شنهای روان و...) به این ترتیب او را بر مشکلات تسلی بخشیده و با دادن وعده‌های متفاوت دلگرم می‌سازد. (۴۳/انفال). (۴۴/انفال) (۱۲/انفال)

تسلی به پیامبر با نزول تدریجی قرآن

نزول تدریجی قرآن بر قلب پیامبر می‌تواند یکی از دلایل، استحکام و تسلی ایشان در ناملایمات و مشکلاتی باشد که به تدریج با آنها مواجه می‌شده‌اند. (۳۲/فرقان) صاحب تفسیر نور در شرح این آیه، یکی از دلایل این نوع نزول را، پویایی ارتباط دین، با حوادث و مناسبت‌ها دانسته و نزول تدریجی را عامل ارتباط دائمی و مستمر پیامبر با سرچشمه وحی، و مایه‌ی استواری او در راه موانع رسالتش می‌داند. (قرائتی محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی در سهایبی از قرآن، ج ۶، ص ۲۵۲، ۱۳۸۳)

تسلی خداوند به سایر پیامبران علیهم‌السلام

خداوند متعال به صور مختلف و در شرایط متفاوت به رسولان برگزیده‌اش که بیش از سایر مردمان با شداید و ناملایمات مواجه شده‌اند تسلی داده‌است و در قرآن کریم آنها را برای تعلیم و تذکر بیان کرده‌است. بی توجهی به امر خداوند، سبب مصیبت زدگی آدم علیه‌السلام شد و او را دچار اندوه و تاجر شدید کرد؛ خدای متعال نیز با پذیرش توبه‌اش او را به دار کرامت و سعادت برگردانید؛ و سبب آرامش او را فراهم نمود. (۲۳/اعراف) (۳۸/بقره) در آیاتی دیگر علامه معتقد

دوستان بیرون ایران را آموزه لا اله الا الله

است به کار بردن کلام الهی " فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ " (هود/۳۶) توسط خدا تسلیتی است که به حضرت نوح داده شده است تا قلب شریف آن جناب را از تاثر و اندوهی که از دیدن اعمال کفار و رفتارشان با وی و با مؤمنین و از یادآوری خاطره‌های چندین ساله از آزار و اذیت کفار آکنده گشته سبک بار کند. همچنین بشارتی که از طرف خدا مبنی بر، سر بلند بیرون آمدن حضرت ابراهیم علیه السلام از امتحان الهی است؛ خبر مسرت بخش و تسلی بزرگی بر اندوه و ترس به انجام نرسیدن تکلیف الهی و تأثر قبل از، از دست دادن فرزند است.

داستان حضرت موسی علیه السلام را نیز می توان شهادی بر امر تسلی خدا بر پیامبر خود در مسیر نشان دادن معجزه‌اش، دعوت فرعون به دین توحیدی و برتری معجزه حضرت بر سحر ساحران و نجات بنی اسرائیل از شر فرعونیان. (۴۵، ۴۶ طه) دانست. علامه در حقیقت واژه "لا تخافا" را تأمینی که با وعده نصرت همراه است دانسته و عبارت "إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأُرى" را دلیل آن تأمین می‌داند که دیگر جایی برای ترس آنها باقی نمی‌ماند. در بخشی دیگر آیات قرآن کریم، در پی مکر کافران ضد حضرت عیسی علیه السلام خداوند به آن حضرت علیه السلام دلداری می‌دهد که نگران و ترسان از آینده نباشد؛ چرا که در نهایت حرکت پیامبران با برتری موحدان بر کافران رقم خواهد خورد. و این دلداری در بخش دوم آیه با یادآوری بازگشت مخلوقات به سمت خدای متعال، و اجرای بحق حکم او و در آیه بعدی با تذکر این نکته که ظلم ظالمان و انکار منکران در قیامت بدون پاسخ نخواهد ماند سبب تسلی بر انبیاء و اولیاء می‌شود. (۱۵۵/۱۵۶ آل عمران)

تسلی خداوند به مؤمنان و مجاهدان

روشن است که مجاهده در راه خدا آکنده از سختی‌هایی است که انسان مؤمن باید آنها را با جان و دل بخرد، از محرومیت از لذایذ دنیوی گرفته تا اهداء جان شیرین به پیشگاه حضرت حق و

دوفصلنامه پژوهش‌های قرآنی در آموخته‌ها و ادیان حضرت

این معاوضه هنگامی برای انسان مطلوب است که عَوْضی اکمل، برای او به همرا داشته باشد. لذا در آیات مربوط به جهاد، به لحاظ کارکرد پاداش در تحمل شدائد، خداوند بی‌درنگ پس از مجاهدت در راه خدا از گونه‌های مختلف پاداش سخن به میان می‌آورد. تسلی با وعده پاداش الهی (توبه/ ۲۰-۲۱) (۷۴/ انفال) (۲۱/ توبه)، تسلی با وعده هدایت (۶۹/ عنکبوت)، تسلی با وعده نصرت برای مؤمنان (۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳/ صافات) از طرفی امیدواری و اطمینان به اینکه شخص مجرم و گناهکار تنبیه و عذاب خواهد شد و به کیفر اعمال و گفتار زشت و ظالمانه خود خواهد رسید؛ سبب تسلی افراد را فراهم می‌کند. (۹/ تحریم)

تسلی خداوند به عموم بندگان

دلاری و تسلی بخشی به افراد به شکل عام و مؤمنان به شکل خاص، سنتی الهی است که قرآن در آیات فراوانی به آن تصریح کرده است. خداوند متعال در آیه (۲/ طلاق) با توجه به جباریت خود همه انسان‌ها را مورد خطاب قرار می‌دهد و می‌فرماید: هرکس از محرمات الهی بپرهیزد، و حرمت شرایع را حفظ نماید، برایش راه نجاتی از تنگنای مشکلات فراهم می‌کنم. همچنین قرآن با طرح زندگی مادران حضرت عیسی و حضرت موسی عليه السلام " به تأثیر نقش تقوا در برون رفت از مشکلات زندگی پرداخته و با به نمایش گذاردن آرامش واقعی ایشان در نتیجه دل سپاری به خداوند متعال بر این حقیقت صحه می‌گذارد. (۱۸ الی ۲۴ مریم) و (۷/ قصص)

تسلی فرشتگان به پیامبران و مؤمنان

فرشتگان به عنوان مقربان عرش خداوند و مأموران او با نزول بر پیامبران و همراهی با ایشان به صورت‌های مختلف موجب آرامش و تسلی انبیای الهی و حتی گرویدگان به انبیا می‌شدند. (۲۸/ ذاریات) (۷۷/ هود) (۸۱/ هود) (فصلت/ ۳۰)

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
تسلی پیامبر اعظم به پیروان

پیامبر ﷺ، به جهت بهره مندی از رحمتی خاص از جانب خدا نسبت به مردم، دارای منشی کریمانه بوده است که همین توجه و مهربانی، همواره سبب تسلی افراد در مشکلات و مسائل مختلف شده است. رسول گرامی اسلام در موقعیت‌های متفاوت مثل: عیادت، جنگ، مصیبت و حزن، همدردی و تسلی خود را نسبت به افراد ابراز می‌کردند. (طباطبایی، محمد حسین، سنن النبی، ترجمه حامد رحمت کاشانی، تهران، پیام عدالت، ص ۳۹) در آیه ۱۰۳ از سوره توبه نیز خداوند با امر به پیامبر مبنی بر دعای ایشان در حق مردم سبب آرامش آنها را فراهم می‌کند. همچنین ایشان در مواجهه با صاحبان عزا، شیوه و منش تسلیت‌گویی خاصی را رعایت می‌کردند که می‌تواند الگویی مناسب برای بیان تسلیت و اظهار ناراحتی باشد. (حاکم نیشابوری، ابو عبدالله، مستدرک الصحیحین، دار المعرفه، ج ۳، ص ۲۷۳، بیروت، ۱۴۱۸ ق)

تسلی انسان به سایر افراد

فرد همدلی‌کننده به منظور کم کردن اثرات سوء مصیبت باید مؤدب به آدابی شود که تا حدودی موجبات تسکین فرد گرفتار را فراهم آورد. تسلیت به عنوان سنتی الهی راه کاری توصیه شده در قرآن است که می‌تواند رفتار شخص مصیبت زده را، به حالت تعادل نزدیک ساخته و او را نسبت به موقعیتش راضی نگه دارد. کلمه تعزیت مترادف با تسلیت بوده و "به معنای این است که شخص متالم را به صبر دعوت کردم و او نیز صبر پیشه کرد". (عاملی، زین العابدین بن علی، آرامش بخش دلها در مصیبت و بلاها، ص ۱۵۷، انتشارات مؤسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، ۱۳۹۲) در اهمیت توصیه به صبر و شکیبایی همین بس که قرآن کریم، تنها کسانی

دفتر تبلیغات، محمد حسین، پیشین، ج ۲۰، ص ۶۱۲

را که ضمن پذیرش ایمان، دعوت به حق و صبر می‌کنند در خسران نمی‌داند. (۳/عصر) علامه طباطبائی صبر را در این آیه برخورد با مصائبی می‌داند که تسلیم در برابر قضا و قدر الهی است. (طباطبائی، محمد حسین، پیشین، ج ۲۰، ص ۶۱۲)

از دیگر روش‌های تسلی بخش، آن است که عاقبت نیک و فرجام همراه با عافیت گوشزد شده و مصیبت زده را به آینده امیدوار کرد. یادآوری این مهم به مؤمنین، که آنها بعد از صبر بر مصیبت، شامل رحمت خاص و عام الهی قرار گرفته و از آن بهره مند می‌شوند و به این جهت هدایت می‌یابند برای آنها سبب تسلی است. نقش دلداری در فرد مصیبت‌زده آنچنان زیاد است که حتی دیدار شخص می‌تواند مصیبت‌زده را دلداری دهد. (محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دفتر تبلیغات، ج ۶ ص ۳۰۸)

تسلی انسان به خودش

انسان لازمست، برای کسب آرامش در زندگی آگاهی‌ها و توانایی‌هایی (پاکزاد عبدالعلی، مقاله مهارت تحمل مرگ عزیزان در قرآن، مجله معرفت، ۱۳۸۹) را کسب کرده که به او قدرت دهد تا فشارهای روحی حاصل از شداید را کاهش داده و از آن کمال بهره را ببرد. این گونه از تسلی دادن، باید مهارت فرد شود یعنی بتواند به سهولت و به جا از آنها استفاده کند، اینگونه از مهارتها می‌تواند در حوزه افکار یا افعال یا اوصاف کسب شده و ظهور یابد.

مهارت‌های فکری

منظور مهارتی است که در جریان مواجهه با مصیبت بتواند فکر انسان مؤمن را با حداقل تأمل و حداکثر نتیجه، به تحمل و تحلیل مصیبت پیش آمده برساند. شناخت نسبی در مورد خدای متعال و عمق بخشی به آن در تسلی بخشی انسان به خویشتن در دامنه مهارت‌های فکری قابل توجه است.

دفتر نشر و مکتوب‌های مجلس شورای اسلامی
آموزه‌ها و آراء و مقالات

درک مالکیت خداوند

یکی از راهکارهای ارائه شده در قرآن برای تسلی بر مصائب، این است که خداوند در آیات متعددی به مالکیت خویش توجه داده است. علامه جوادی آملی در تفسیر آیه (۱۵۶ بقره) می‌فرماید: اگر انسان خردمند اقرار دارد که مالک حقیقی خداست و آنچه در اختیار بشر قرار دارد عاریه‌ای بیش نیست، بازگرداندن عاریه اندوهی ندارد و حتماً از جرع می‌پرهیزد و بردبار می‌شود. (جوادی آملی، عبدالله، پیشین، ج ۷، ص ۶۹۰)

درک معیت خداوند

دومین راهکار ارائه شده در قرآن برای اینکه انسان قادر بر شکیبایی در ناگواری‌ها باشد اینست که خود را در محضر باری تعالی دیده و او را شاهد بر اعمال خویش بداند. (۶۱/یونس). تنها درک معیت و حضور خدای تعالی است، که سال‌های سپری شدن در زندان را برای حضرت یوسف سهل و دلپذیر می‌کند (یوسف/۳۳) و رنج گفتار بدترین مردم از لحاظ منزلت را، برای حضرت یوسف هموار می‌سازد (۷۷/یوسف)

درک مشیت خداوند

شناسایی حقیقی آفرینش با توجه به علم محدود و نسبی آدمی به وقایع، ناقص می‌باشد لذا ایمان به تصریحات قرآنی، در زمینه حق بودن نظام کلی آفرینش از طرفی سبب ایجاد اطمینان نسبت به حکمت الهی شده و از طرف دیگر انسان را به این باور می‌رساند که مصیبت نیز که به عنوان یکی از اجزاء نظام هستی، است جز درستی و حق، نیست. (۷/انفال)

دفتر مشاوران پژوهشی و آموزشی مجلس شورای اسلامی

درک عظمت الهی

تفسیر نمونه ذیل آیه " ۴۱/رعد" عظمت الهی را، در این آیه حول دو محور بیان می‌کند: آیه از طرفی به قانون "فنا" برای همه افراد می‌پردازد و از سویی دیگر سخن از حسابرسی دقیق به امور بندگان می‌کند. از این رو دقت در عظمت الهی تحمل شداید و ناگواری‌ها را برای انسان تسهیل می‌سازد. (مکارم، ناصر، پیشین، ج ۱۰، ص ۲۵۱)

مهارت‌های فعلی

منظور از این مهارت، انجام اعمال و پرهیز از افعالی است که انسان را از درافتادن به مهلکه و گرفتاری حفظ کرده، یا او را از صحنه خطر و نیاز رهایی می‌دهد. کسب مهارت‌های فعلی به مقدماتی نیازمند است که از مهمترین این مقدمات می‌توان به نیایش به درگاه الهی نام برد.

یاد خدا و مناجات

انسان در طول زندگی بدون تردید به منظور گذر از موانع به روح توانمند نیاز دارد که توجه و یاد خدا سبب ایجاد قوت قلب و روح گشته که از مقدمات عملکرد دین مدارانه است. در این مقاطع به دلیل اینکه رفتار انسان با فطرتش همسو می‌شود انسان تسکین پیدا کرده و تشویش و نگرانی از دلش رخت برمی‌بندد. شاید بتوان گفت از همین رو انبیاء بزرگ الهی در تمامی حالات و مواقف، دست به دعا برداشته و از او طلب مغفرت می‌کردند. (۲۴/قصص)

تقوآمداری

یکی از برجسته‌ترین مهارت‌های فعلی توصیه شده در قرآن، در هنگام مواجهه با بن بست‌ها، تقوآمداری است. (طلاق/۲) عامل تقوا علاوه بر اینکه آدمی را برخوردار از همراهی و هدایت‌گری

دفتر مشاوران و پژوهشگران در آموزه‌ها و آداب سنت

خدای متعال در تمامی مراحل زندگی می‌کند. (نحل / ۱۲۸) به مدد این همراهی، در هیچ زمانی احساس تنهایی نکرده و به اراده و عزمی جدی می‌رساند که توانش را در تحمل مشکلات افزایش داده و با استقبال از مشکلات به سیر در مسیر بندگی سرعت می‌بخشد. (آل عمران / ۱۸۶) حزن ممدوح و استرجاع نیز دو مهارت دیگری است که می‌توان با استمداد از آنها در تسلی به خود یاری رساند. حضرت امام کاظم علیه السلام در اهمیت استرجاع صبورانه می‌فرماید: تنها به واسطه صبر بر مصیبت و توجه به جایگاه خداوند متعال در هستی است که انسان از مصائب خویش بهره می‌برد. (حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، قم: جامعه مدرسین، ص ۴۰۳)

مهارت‌های وصفی

این دسته از مهارت‌ها، حالت و صفتی را در نفس انسان پدید می‌آورند که قدرت تحمل نامایمات یا غلبه بر مصیبت‌ها را فراهم می‌سازد.

توکل

توکل از ثمرات تقوادماری بوده و جریانی است که می‌تواند اراده انسان را تسلیم اراده الهی گرداند. در حکمتی از امیرالمؤمنین علیه السلام درباره ضرورت توکل آمده است به یقین بدانید؛ خداوند برای بنده خود هر چند با سیاست و سخت‌کوشی و در طرح و نقشه نیرومند باشد؛ بیش از آنچه که در علم الهی وعده فرمود، قرار نخواهد داد، و میان بنده هر چند ناتوان و کم‌سیاست باشد و آنچه در قرآن برای او رقم زده حایل نخواهد گذاشت، هر کس این حقیقت را بشناسد و به کار گیرد از همه مردم آسوده‌تر است و سود بیشتری خواهد برد. (نهج البلاغه، پیشین، حکمت ۲۷۳)

تسلیم و رضا

در علم اخلاق، تسلیم، انقیاد باطنی و اعتقاد و گرویدن قلبی در مقابل حق معنا شده است

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
موسسه پژوهشی و فرهنگی مجلس شورای اسلامی

(خمینی، روح الله، پیشین، ص/۴۰۲) تسلیم محض بودن اولیای الهی سبب می‌شود ایشان با مقایسه تصور کوچکی خود در مقابل بزرگی و عظمت خدا، خود را در مقابل اراده او فاقد اراده بدانند؛ سر تعظیم فرود آورده و با تکیه به خدای متعال، توان تحمل خویش را افزایش دهند. شاید بتوان گفت از همین منظر و مبتنی بر همین اصل، انبیاء و اولیای گرامی مهم‌ترین عنصر در تحمل مصائب و ناگواری‌ها را تسلیم امر خدا دانسته و نسبت به آن شکرگذار بوده‌اند. زراره می‌گوید: فرزندی از امام صادق علیه السلام در زمان امام باقر علیه السلام مریض شد. امام باقر علیه السلام کنار بستر آن بیمار نشسته بود و از او مواظبت می‌کرد. اتفاقاً آن کودک درگذشت. حضرت چشمان و دهان او را بست و فرمود: ما تا امر خدا فرود نیامده، بی‌تابی می‌کنیم، ولی هنگامی که امر خدا نازل شود واکنشی جز تسلیم نشان نمی‌دهیم.

در مجموع با توجه به مواردی که در بالا به آن اشاره شد می‌توان اصل ارتباط بین ملکات اخلاقی و فضایل نفسانی و تسلی یافتن بر خویش را بر دو محور زیر استوار دانست:
اصل اول) کسی که در برابر خواست خدا تسلیم و راضی است، معتقد است آنچه را خدا می‌خواهد، مصلحت و خیر اوست.

اصل دوم) آنچه خداوند با مشیت خود اراده کرده و به انجام می‌رساند بشر قدرت تغییر آن را ندارد.

آثار تسلیم

تسلیم دادن یا تسلی یافتن مانند هر عمل دیگری علاوه بر نتیجه و محصول مستقیم دارای آثار و پیامدهایی قابل توجه می‌باشد. محصول مستقیم تسلیم، همانا کاهش غم و اندوه می‌باشد اما

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
دوفصلنامه پژوهش‌های علمی در آموزه‌های قرآن و حدیث

تسلیت اظهار شده مبتنی بر قالب و محتوای خود و بنا به تکرار و تأکید در ابراز و توجه و تأمل در دریافت، می‌تواند برای تسلیت گیرنده، تسلیت دهنده، مشاهده کننده و سایر افراد مرتبط پیامدهای ماندگاری به همراه داشته باشد.

آثار تسلی در تسلیت دهنده

وظیفه آرامش بخشی برای تسلیت دهنده، تعهدی فرض شده است که او را در مسیر رعایت حقوق فرد مصیبت دیده، برخوردار از پیامدهای مثبت انجام تکلیف می‌کند. که می‌توان به برخی از آنها اشاره کرد.

۱) هر چه قدر شخص در ارتباط با رعایت حقوق دیگران متعهدتر گردد خداوند او را در مسیر معرفت، هر چه بیشتر هدایت کرده و در مجموع انسان به آرامش و سکینتی الهی دست پیدا خواهد کرد. (۴/فتح) این مهم سبب زدودن غفلت از انسان شده به طوری که او را در مقایسه با فرد مبتلا شکرگذار نعمات در اختیار، قرار می‌دهد چرا که خداوند متعال نعمتی را که به گروهی از انسان‌ها ارزانی داشته بود، به واسطه شاکر نبودنشان به نعمت تبدیل کرد و مصیبتی را که بر گروهی دیگر نازل فرموده بود، به واسطه صابر بودنشان، به نعمت مبدل ساخت. (کلینی، محمد بن یعقوب، پیشین، ج ۲، ص ۹۲)

۲) تسلیت دادن مانند هر عمل ارزشی، با دارا بودن پشتوانه‌های معرفتی است که تحکیم و دوام می‌یابد در غیر این صورت ممکن است دستخوش سلايق مختلف شده و در حد یک همدردی صرف باقی بماند. امر به معروف و نهی از منکر عنوانی است بر چهارچوب وظیفه‌ای مهم و توصیه شده در شرع که در قبال هموعان بر عهده افراد قرار دارد.

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
آموزه‌ها و آوران سنت

۳) همچنین اطمینان به برخورداری از رضایت و پاداش الهی در ازای عمل به وظیفه و تکلیف، در انسان تأثیری را بر جای می‌گذارد که او را در انجام وظیفه خویش مصمم و با نشاط می‌گرداند. آنجا که رسول خدا ﷺ درباره دلداری فرد مصیبت دیده می‌فرماید: هر کس مصیبت دیده‌ای را دلداری دهد، پاداشی همانند پاداش مصیبت دیده دارد، بی آنکه خدا از اجر صاحب عزا چیزی بکاهد. (کلینی، محمد بن یعقوب پیشین، ج ۳، ص ۲۰۵)

آثار تسلی در تسلیت گیرنده

شخص متأثر ممکن است در نتیجه عدم تعادل روحی و جسمی مناسب، واکنش‌هایی را از خود ظاهر کند که نتیجه هیجانات کنترل نشده، افسردگی، احساس یاس و نومیدی و... است. در این شرایط، نیاز به حمایت‌کننده‌ای که با ایجاد تمرکز نسبی بتواند افکار او را از دغدغه و پراکندگی برهاند، ضروری به نظر می‌رسد. چرا که هر گونه توفیقی در مسیر زندگی، ناشی از تمرکز است (معاونت تحقیق موسسه مطالعات راهبردی، نگرشی دیگر به مصیبت و بلاء، مشهد مقدس انتشارات موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، ص ۲۱، ۱۳۹۰) به این ترتیب در هنگام وقوع مصائب که افراد با محدودیت‌های متفاوتی مواجه می‌شوند؛ نتیجه امر تسلیت گویی باید تبدیل موقعیت ناگوار به فرصت ایجاد تمرکز باشد تا فرد بهره کافی را از شرایط به وجود آمده کسب کند. این مهم می‌تواند با یادآوری نعمات و ایجاد تذکر که به شکل گیری و افزایش مقاومت و در نهایت شرایطی که بتواند موجبات آرامش را برای فرد به همراه بیاورد امکان پذیر می‌شود. همچنین انجام اقداماتی که مصداق همدردی و دلجویی نسبت به مصیبت زده باشد می‌تواند برکسانی که شاهد و ناظر این صحنه‌ها هستند خصوصاً در نسل جوان، به حفظ فرهنگ و

دفتر مطبوعاتی مجلس شورای اسلامی
دولت‌خانه، تهران

آداب و رسوم یک جامعه کمک کند؛ علاوه بر این، می‌تواند به صورت پیش‌گیرانه توانایی مواجهه با مصیبت را در گروه شاهد تقویت نماید.

آثار تسلی در خانواده

خانواده، نخستین کانون رشد و آرامش بشری است که انسجام و همراهی بین اعضای آن از اهمیت بالایی برخوردار است. خانواده محلی است که تلاطم‌های روحی و تألمات جسم در آنجا به آرامش تبدیل می‌شود. افراد با همدلی از موهبت ارتباطی محبت‌آمیز از جانب خدا بهره‌جسته و بستری تسلیت‌دهنده در سراسیمه‌های زندگی برای افراد فراهم می‌کنند. خروجی این همراهی می‌تواند اعضاء را در مشکلات، استوار و در مسیر طاعت الهی حفظ نماید. پیوند با خویشاوندان و تسلی آنها در مشکلات نیز از شیوه‌های همدلی و راه‌های مهم رشد و تعالی و تقرب به خدای سبحان است. مصداق کامل "همراهی و همدلی با بستگان این است که پیش از اظهار آنها، نیازشان را برطرف و آنان را خوشحال سازد. (تسنیم، پیشین، جلد ۲، ص ۵۶۰) همچنین در وسیع‌ترین حالت می‌توان به مصائبی توجه کرد که بخشی از اجتماع یا سراسر جامعه را درگیر می‌نماید در چنین شرایطی آن اجزایی از جامعه که کمتر در معرض تأثیر بوده‌اند با ابراز همدردی یا گسیل کمک و یاری و پذیرش اقشار و گروه‌های آسیب‌دیده در میان خود که هر یک مصداقی از تسلیت در ابعاد اجتماعی می‌باشد، می‌توانند به مواجهه صحیح با عوارض منفی و نامطلوب مصائب کمک کنند.

مواجهه انسان با فراز و نشیب زندگی دیگران و یا مبتلا شدن به چالش‌های مختلف زندگی خود، می‌تواند آغازگر تفکری حرکت آفرین و یا تخیلی منزوی کننده باشد. لذا کسب پشتوانه‌های معرفتی در تلاش برای شناسایی دلایل به وجود آمدن مصائب و کوشش برای مواجهه صحیح و مناسب با مشکلات از اهمیت بالایی برخوردار گشته و به تفکر و نگرش انسان جهت می‌دهد. قرآن کریم به صراحت اعلام می‌دارد که واقعیت زندگی دنیایی انسان دارای دو مشخصه ابتلا و امتحان است؛ یعنی حتماً به بلا و مصیبت گرفتار خواهد شد و این ابتلا برای امتحان او است. در نتیجه باور و اعتقاد نسبت به این خبر قرآنی سبب می‌شود تا شناخت نسبت به مختصات امتحان، اعم از موضوعات، معیارهای آزمایش کننده، ویژگی‌های فرد امتحان شونده، شرایط آزمون، موانعی که بر سر راه ابتلا وجود خواهد داشت و... اهمیت یافته و مورد توجه قرار گیرد. از این رو نتایج به دست آمده نشان می‌دهد دست یافتن به تسلی و کسب پشتوانه‌های معرفتی که آرامشی ماندگار به همراه دارد، از طرفی نیاز زندگی انسان و مقذور او بوده و از طرف دیگر مهمترین مؤلفه برای تحمل پذیرکردن شرایط نامطلوب زندگی و غلبه بر آثار و عوارض مصیبت‌ها می‌باشد. این اهمیت را قرآن کریم، گاه با تکیه بر قدرت لایزال الهی (حاکمیت، مالکیت) و گاه با استناد به فضایل اخلاقی در وجود انسان (تحمل، صبر و سکینت) و مواقعی با پرهیز دادن انسان نسبت به دشمنان (شیطان، هوای نفس) به انسان یادآوری و به این سبب موجبات دلداری و تسلیت او را فراهم می‌کند.

- قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی، ناصر
نهج البلاغه، شریف الرضی، محمدبن حسین، ترجمه محمد دشتی، قم، ۱۳۷۹
کلینی محمد بن یعقوب، اصول کافی، کتاب فروشی علمیه اسلامیة، ۱۳۶۹ق
پاکزاد، عبدالعلی، مهارت تحمل فقدان(مرگ) عزیزان در قرآن، معرفت، ۱۳۸۹، ش ۱۵۲
پاینده، ابوالقاسم. نهج الفصاحه کلمات قصار حضرت رسول اکرم، تهران: دنیای دانش، ۱۳۶۰
جوادی آملی، عبدالله، تفسیر انسان به انسان، قم: انتشارات اسراء، ۱۳۹۲
جوادی آملی، عبدالله، تفسیر تسنیم، قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۸
جوهری فارابی، اسماعیل بن حماد، الصحاح (تاج اللغة و صحاح العربیة)، بیروت، ۱۳۷۶
حاکم نیشابوری، ابو عبدالله، مستدرک الصحیحین، دارالمعرفه، بیروت، ۱۴۱۸ق
حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۶۳ق
حسینی زبیدی محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۴ق
حقی، اسماعیل، تفسیر روح البیان، بیروت: دارالفکر
خاکی، غلامرضا، روش تحقیق در مدیریت، تهران: فوران، ۱۳۹۱
زحیلی، وهبه، المنیر فی العقیده و الشریعہ و المنهج، بیروت: دارالفکر المعاصر، ۱۴۱۸ق
شهیدثانی، زین العابدین، آرامش بخش دلها در مصیبت و بلاها، علوم و معارف اسلام، ۱۳۹۲
طالقانی، سید محمود، تفسیر پرتوی از قرآن، تهران، شرکت سهامی انتشار ۱۳۶۲
طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین، ۱۳۷۴
طباطبایی، محمد حسین، سنن النبی، تهران: انتشارات پیام عدالت
فضل الله، سید محمد حسین، تفسیر من وحی القرآن، دارالملاک لطباعه و النشر ۱۴۱۹ق
قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، قم: نشر دارالکتاب، ۱۳۶۳
قرائتی محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی در سہایی از قرآن، ج ۶، ص ۲۵۲، ۱۳۸۳
مقایس الغه، پیشین، ج ۳، ص ۹۱
مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، بیروت: داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق
محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دفتر تبلیغات
مصطفوی حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸

دفصلنامه پژوهش‌های فلسفی، فقهی و حقوقی در آموزش عالی و جوانان و سنت

- مطهری، مرتضی، انسان کامل، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۶۷
- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، انتشارات صدرا، ۱۳۸۹
- معاونت تحقیق، نگرشی دیگر به مصیبت و بلاء، مطالعات علوم و معارف اسلام، ۱۳۹۰
- محدث نوری، مستدرک الوسائل، قم، موسسه آل البيت: ۱۴۰۸ ه. ق، ج ۲، ص ۵۳
- میرزا خسروانی، علیرضا، تفسیر خسروی، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۹۰ ق
- لسان العرب، پیشین، ج ۱، ص ۵۳

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی